

OROSZ MENTALITÁS METAMORFÓZISA (AZ ORORSZ JELLEN HAGYOMÁNYAI, SZTEREOTÍPIÁI EGYKOR ÉS NAPJAINKABAN)

BAKONYI ISTVÁN¹

Összefoglalás: Az utóbbi évtizedekben komoly változások mentek végbe az orosz mentalitásban, az orosz elit és átlagember gondolkodásában. A multikulturális és többnemzetiségű Oroszország igyekszik kialakítani a régi – új orosz imázst. A társadalmi – gazdasági átalakulás következtében létrejött az újgazdag oroszok és a gyorsan elszegényedő szegények rétege. Oroszország megőrizte a hierarchikus viszonyokat, erős a hatalmi távolság. Orosz társadalomtudósok szerint a jelenlegi orosz állampolgárokat nem lehet kollektivistá jelzővel illetni. Oroszországban is reflektorfénybe került a nők helyzete, sorsuk alakulása a politikában, a munkahelyeken és a magánéletben. Bár a cégek 89 %-ában a nők középszintű menedzseri állásban vannak, a felsővezetőségben ez az arány mindössze 8-10 %. A külföldiekkel való házasságkötésről megoszlanak a vélemények, több ok miatt a házastársak gyakran csalódnak egymásban.

Az oroszok többsége továbbra is optimista, Oroszországot mindenképpen nagyhatalomnak tekint

Kulcsszavak: titokzatos orosz lélek, újgazdagok, hatalmi távolság, kollektív szellem, az orosz nők helyzete

Summary: In the last few years there have been major changes in Russian mentality, in the way of thinking of the Russian elite and common people. The multicultural and multinational Russia is trying to formulate an old and new image. Due to the social and economic transformation the social layer of new wealthy people has developed and poor people have become even poorer very quickly. Russia has preserved the hierarchy system, so there is big power distance. According to social scientists the society of today's Russia is definitely not a collectivist one. Women's situation in Russia has become a focal point in politics, workplaces and private sphere, too. Although 89% of middle management of companies is women, this rate is only about 8-10% in top management. There is no agreement on the issue of marrying foreigners as partners can be often disappointed. Most Russians are still optimistic and regard Russia as a major leading power.

Keywords: mysterious Russian soul, new wealthy people, power distance, collectivism, situation of Russian women

Oroszországban a társadalmi és politikai struktúraváltás során az 1990-es évektől kezdődően a nemzeti mentalitásban, az orosz elit és az átlagember gondolkodásmódjában komoly változások mentek végbe. A külföldi és hazai szakirodalom átfogó képet ad a rejtelmes orosz lélek titkairól, az orosz és más népek közötti jellembeli hasonlóságokról és eltérésekről, az orosz lélek ellentmondásos jelenségeiről, valamint a hagyományok változó világáról. Sokan

¹ Professor Emeritus, Széchenyi István Egyetem, Győr, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Nemzetközi Kommunikáció Tanszék

hangsúlyozzák, hogy az orosz jellem, a titokzatos orosz lélek ésszel fel nem mérhető, szinte megfejtethetlen.

A **multikulturális** és több nemzetiségű Oroszország, az egykori Szovjetunió utódja keresi azonosságtudatát, igyekszik kialakítani a régi – új „**orosz imázst**”. Ugyanakkor két fontos tényezőt is figyelembe kell vennünk. Oroszország két kontinensen (Európa és Ázsia) és két nagy világvallás (a kereszténység és az iszlám) határövezetében alakult ki és létezik a jövőben. A birodalom széthullása után a környezetet befolyásoló új jelenségek között feltétlenül figyelembe kell vennünk azokat a történelmi, gazdasági és kulturális, továbbá etnikai változásokat, amelyek egyik napról a másikra megszüntették a hivatalosan deklarált, de valójában soha nem létező „egységes szovjet rendszert”.

A társadalmi – gazdasági átalakulás következtében létrejött egy rendkívül gyorsan gazdagodó, és ezáltal számos új szokást felvevő úgynevezett „**újorosz**”, illetve egy ugyancsak rendkívül gyorsan elszegényedő réteg, amely emiatt régi szokásait nehezen tudja megőrizni és gyakorolni. Az „elmaradt Oroszországot” sokan szégyellik, és a mindennapi megnyilvánulásokban a legszembetűnőbb a felzárkózási vágy a „**Nyugathoz**”, de azon belül is az Egyesült Államokhoz. Ezeket a törekvéseket egyre gyakrabban tapasztalhatjuk, különösen a nagyvárosokban és értelmiségi körökben.

Oroszország mint egykori feudális birodalom mind a mai napig a kommunikációban is megőrizte a hierarchikus viszonyokat, vagyis a társadalmi alá-és fölérendeltséget (Nanovszky 2007:176-178).

A **hatalmi távolság** Oroszországban rendkívül erős, a vezetés paternalista. A bürokrácia és korrupció uralkodik, az újításokat ritkán bátorítják. A feletteseket pozíciójuk alapján tisztelik. A szolgálati utat mindig betartják, kerülnek a konfliktusokat. Időnként erősödik a korábbi hagyományos idegenellenesség, a „vadnyugati” mentalitás. Mind nagyobb szerepet játszanak a gátlástalan **újjgazdag oroszok**, akiket a közvélemény gyakran tolvajnak, gazembernek nevez. A **viccek** nagy része is őket gúnyolja ki. Kedvenc téma a műveletlen, „bunkó” újjgazdag. Az utóbbi években növekedett a tudományos fokozattal, több diplomával rendelkező milliárdosok száma is. Az 1990-es évek árnyékgazdaságából született újjgazdagok egyik csoportját a vállalkozók teszik ki, a másik csoportba pedig az általában 45 év alatti ingatlantulajdonosok tartoznak. Oroszország jövedelmének 1/3-át az újjgazdagok 8 %-a birtokolja. Néhányan közülük szponzorálják az oktatást, a tudományt, a művészeteket. Ennek ellenére az orosz emberek többsége gyűlöli az újjgazdagokat, bizalmatlanok velük szemben, hisz gyakran orcátlanul dicsekednek. Számukra Oroszország „vadászterület”, lehetőség a gyors meggazdagodásra. Tönkreteszik az országot, minthogy nyugatra viszik a tőkét. Ugyanakkor az oroszok 1/3-a a létminimum alatti (100-200 USD) fizetésből él. A **korrupció** legálisnak tekinthető fizetés-kiegészítés (kenőpénz) a hatósági közegeknek, rendőröknek és állami tisztviselőknek egyaránt. Sokan úgy vélik, hogy ez egy „rákos daganat” Oroszország testén.

A zord természeti viszonyok, a nehéz megélhetési körülmények Oroszországban évszázadokon keresztül a közös sors vállalását vonták maguk után. Közismert, hogy az orosz mentalitásra hagyományosan az erős **kollektívizmus** volt jellemző, ez a közösség tagjaiért való odaadást és felelősséget jelentette. Az orosz kollektívizmus a régmúlt időkben kulturális norma volt, az individualizmust fölényeskedő nagyképűségnek, lenéző magatartásnak tekintették. Ezt fejezi ki az ismert közmondás is: „a nép nélkül az ember olyan, mint a gyümölcs nélküli fa.” Napjainkban az önzés és **egoizmus** erősödése figyelhető meg. Így erős túlzás lenne a jelenlegi orosz állampolgárokat kollektivistákkal jelzővel illetni.

Az utóbbi években szerte a nagyvilágban, hazánkban és Oroszországban is reflektorfénybe került a **nők helyzete**, sorsuk alakulása a politikában, a munkahelyeken, az üzleti és a magánéletben.

A közelmúltban végzett felmérések szerint Oroszországban a cégeknél a középvezetők közel 90 százalékát – mint ahogyan oroszul mondják – a „szépnem” képviselői teszik ki. A felső vezetésben (pl. a Dumában) ez az arány már mindössze 8-10 százalék közötti.

Az orosz politikai hatalom férfiak kezében van. A miniszterek között egy nő sincs, helyettesei között is csak elvétve. A szélesebb közvélemény ismeri Valentyina Matvijenkót, Szentpétervár főpolgármesterét, akit a szakértők a „legbefolyásosabb” politikusnőnek minősítettek. Ő az egyetlen nő a 88 oroszországi régió vezetői között (Konczosné 2009:183).

A sokat vitatott **„rejtelmes orosz (női) lélek”** elemzése mellett fontos szerep jut a tanulmányokban a nők által ápolt **családi tűzhely** bemutatása is. Az orosz nők – a világ számos más országában élő nőkhöz hasonlóan – függetlenségre törekednek, de a vezetői posztokon és az üzleti világban egyre komolyabb küzdelem vár rájuk, hogy céljaikat elérjék.

A XIX. századi klasszikus orosz írók és költők részletesen és sokoldalúan mutatták be a titokzatos és megfeythetetlen orosz női lélek rejtelseit, melyek többsége a szerelemhez, a családi élethez kapcsolódott. A korábbi évszázadok, főként a középkor lovagi kultusza, majd a reneszánsz életöröm, a szexuális szabadosság csak részben tükröződik az orosz civilizációban. A nyugat-európai kultúra elsősorban az arisztokrácia köreiből jutott el. A XVIII. század elején a dán király például gratulált Nagy Péter cárnak, hogy **„európaizálódott”**, hisz nyilvánosan szeretőt tartott. Utódai, mindenek előtt II. azaz Nagy Katalin az imperátor méltó követője lett.

Az orosz szexuális kultúra jellemzői azonban a hazai hagyományok és a népi mentalitás alapján fejlődtek ki. Ezek legfontosabb vonásai: az **intimitás** és a meghittség, szívélyesség. Legnagyobb értéke az intim kapcsolatoknak van, amelyek semmiképpen sem tűrnek külső szemlélőt. Természetesen ez nem zárja ki, hogy nemcsak a párizsi metróban, hanem a moszkvai utcákon sem ritka jelenség a hosszasan csókolózó ifjú pár. Ugyanakkor – s ez messze nem orosz vonás –

az orosz emberek, főként a nők többsége partnerével bensőséges lelki kapcsolatra is törekszik, szeretné átélni annak minden örömét és bánatát.

Az orosz gondolkodásmód szerint a szerelem ritkán ölt anyagi jelleget, bár ez napjainkban világszerte vitatott kérdés. Évszázadokon keresztül nemzedékek nevelkedtek a közmondásokban tükröződő népi bölcsességeken, mint pl.

„A kedvesemmel a kunyhóban is a Paradicsomban vagyok”.

„A boldogságot meg nem vásárolhatod”.

Sokak szerint e bölcs mondatok jelenleg aligha tűnnek meggyőzőnek.

A közmondások és hagyományos felfogás szerint a szerelmet a házasság követi. „Без жены дом – содом» - azaz a **feleség nélküli ház** – zűrzavar, kicsapongás, sőt „erkölcsi fertő”. A magyar változat elképzelhetően azt hangsúlyozza, hogy a család lelke a nő. Ugyanakkor a jelenlegi Oroszországban az elmúlt 20 év alatt csaknem felére csökkent a házasságkötések száma. Hazánkban 60 év alatt ez egyharmadára szorult vissza (1949-ben 108 ezer, 2007-ben 38 ezer). Egyre több fiatal választja a tartós együttélést, amit az orosz nyelv megdöbbentően „polgári házasságnak” (гражданский брак) nevez, minthogy a korábbi évszázadokban hivatalosnak az egyházi esküvőt ismerték el. Aligha vigasztaló az a tény, hogy például a francia lakosság egynegyede egyedül élő (szingli), míg Párizsban ez az arány 50%-os.

A XX. századi tragikus események (forradalom, üldöztetések, háború) következtében az archaikus hagyományok erősödtek. Ezzel magyarázható az, hogy 1945 után egy érett férfira három nő jutott. A jelenlegi statisztikai adatok szerint Oroszországban ma is **10 millióval** több nő van, mint férfi. A szép nem képviselői gyengédséggel, szinte anyai gondoskodással küzdenek a másik nem „meghódításáért”. Nem véletlenül emlegetik a következő viccet:

Milyen nemzetiségű volt Éva? Az olasz válasz szerint csodaszép, tehát olasz. Sajátjának tartja a francia is, hisz Éva könnyűvérű volt. Mindkét véleményt cáfolja azonban az orosz, hisz Éva kunyhóban élt, az almát kettéosztotta, mezítelenül járt és a paradicsomban érezte magát, tehát csak orosz lehetett.

Sajnos a mai orosz Évák egyáltalán nem érzik magukat a paradicsomban. A háborút követő években eltörölték a gyermektartási díj fizetését. A statisztikai adatok szerint jelenleg is az elvált férfiak csupán 12 %-a támogatja gyermekei fejlődését. Még az ezredfordulót követő években is a gyermekek háromnegyedét egyedülálló anyák nevelik.

A fenti adatok és tények ismeretében válik rendkívül aktuálissá az a társadalompolitikai kérdés, vajon miért igyekeznek **külföldi férjet** választani a mai orosz nők. Meglepő és tanulságos is egyben, hogy a válasz nem csupán az anyagi előnyöket emeli ki, sokkal inkább az érvényesülésért folytatott küzdelemben elért sikerekről szólnak a tanulmányok.

Melyek az okok, amelyek a **külföldi férjválasztást** indokolják?

1. Mindenek előtt a **férfihiány**. Oroszországban az ezredforduló után tízmillióval kevesebb volt a férfi.

2. Másodszor a szabad **orosz férfiak** többsége **nem versenyképes**, azaz sok közöttük a rokkant, alkoholista, munkanélküli, akik alacsony fizetésük miatt aligha lehetnek családfenntartók. A nyugati férjjelöltek külsőleg is jóval vonzóbbak: ápoltak, ritkán hangoskodnak, mosolygás közben nem rejtik el fogaikat, az orosz férfiaknál jóval „charmosabbak”.
3. Természetesen nem elhanyagolható a legfontosabb: a gazdasági helyzet sokak számára Oroszországban kevés előnyt nyújt, gyakran hiányzik az **anyagi biztonság**. Ez Nyugaton többnyire biztosítottnak tűnik.

Másik oldalról felmerül a kérdés: **miért** kellene az orosz hölgyek az amerikai, nyugat-európai uraknak, hisz más a mentalitásuk, gyakran a nyelvet és a kultúrát sem ismerik, s rengeteg az egyéni problémájuk.

A statisztikai adatok szerint az USA-ban, Nyugat-Európában jóval **több a férfi** (az USA-ban 8 millióval több), s mindemellett évente több milliós emigráns, főként egyedülálló férfi érkezik a világ minden részéről. Mint minden nő, úgy többségében az orosz hölgyek is igyekeznek minél **vonzóbbak** lenni. Megőrzik "kulturális étvágyukat", tájékozottak az irodalom, a művészet területén. Így népszerűek a külföldiekkel való házasságkötések. S az sem véletlen, hogy az orosz nagyvárosokban növekszik a **házasságközvetítő** irodák száma.

Az internetes források szerint az Oroszországból külföldre irányuló házasságközvetítés virágzó üzlet. Egyrészt azért, mert sok lány szeretne kiszabadulni Oroszországból, másrészt a nyugati férfiak körében elterjedt az a nézet, hogy az orosz nőkből tökéletes, odaadó feleség válik, hiszen őket nem érdekli a karrier, vállalják a hagyományos értékek szerinti otthon maradó, családi tűzhelyt biztosító anya és feleség szerepkört (Konczosné 2007:176-177).

A fentiek alapján jogosan merül fel a kérdés: **sikeresek-e** a külföldiekkel kötött házasságok?

Pro és kontra számtalan példát ismerünk, pontos adatokkal nem rendelkezünk. A házas évek során a problémák hamarosan jelentkeznek. Angliában és Franciaországban az első jelzést a férj kapja, amikor a munkahelyén egyre kevesebb felelősségteljes megbízást, külföldi kiküldetést kap, lassan halad felfelé a hivatali ranglistán. Egyre szűkül a baráti kör, ami szintén nem javítja az otthoni helyzetet.

A válások szubjektív okai közül leglényegesebb, hogy az orosz nők egy idő után **csalódnak** a férjeikben, hisz a nyugati álmvilág, a paradicsomi élet helyett szűk lakások, a messze nem pazar autók kísérik életüket. Gyorsan szétfoszlik a megálmodott mítoszok világa.

Az orosz nők többségét kellemetlenül érinti a férjek takarékosága, "fukarsága", hisz nem hagyják, hogy a nej pocskéolja a vizet, a villanyt, hogy órákig csevegjen telefonon. Egy idő után a feleség népes családjának gyakori látogatása sem örvendezteti meg az okosan gazdálkodni kívánó férjet.

Természetesen a kölcsönös csalódás minden házasságban előfordul. A megértést gátolják a nyelvi nehézségek, a mentalitásban és viselkedésben rejlő eltérő sztereotípiák. Idegen nyelven nem mindig sikerül adekvátnan, az adott szituációnak tökéletesen megfelelően kifejezniük magukat, s ennek eredménye a stressz, a meg nem értés, majd a kölcsönös elhidegülés. Ezt elkerülendő mindkét félnek meg kell ismernie társa nyelvét, kultúráját, mentalitását, hogy a külföldi férjjel kötött házasság valóban tartós és harmonikus legyen.

Irodalomjegyzék:

- Сергеева, А.В.(2006): Какие мы, русские? (100 вопросов – 100 ответов)
Изд. Русский язык. Курсы.
- Bakonyi I. (2008): Női szóval – orosz szemmel. In: Sokszínű nyelvészet III. Miskolc.
- Bakonyi I. (2006): Üzleti orosz nyelv – kultúra – vizualitás. In: Lingua, pp. 803. Budapesti Corvinus Egyetem IOK.
- Konczosné Szmbathelyi M. (2009): Orosz nők a világhálón (Feleség, üzletasszony, politikus). In: Győri Nyelvi Mozaik III.
- Nanovfszky Gy. (2007): Oroszország. In: Kultúrák, kontextusok, kommunikáció. Perfekt, Budapest.